

Aging Education In Iranian Elementary Textbooks

Akram Eini¹

DOR: 20.1001.1.26454955.1401.17.58.2.1

Research Paper

Received:
31 October 2021
Revised:
25 January 2022
Accepted:
26 January 2022
Published:
07 May 2022
P.P: 43-66

ISSN: 2645-4955
E-ISSN: 2645-5269

Abstract

The purpose of the present study was to elderly and how to cover the issues of the elderly in the family in elementary school textbooks 2021-2022. In this study, 27 elementary textbooks were studied using qualitative content analysis method using the document analysis method. Quality analysis with a measuring system based on elderly education literature, including seven main topics of gender distribution ratio, personality role, professional role, physical and physical characteristics, inter -generational relationships, leadership of the intentional message community (about aging subject) and 18 The sub - topic and a little analysis were performed by providing many tables based on subject analysis. The findings showed that elementary school textbooks do not cover enough elderly subject in the family and less elderly education has been addressed, and these books have not shown a negative picture of the elderly. In order to improve students' attitudes towards the elderly, and with the emphasis on upstream documents and based on approaches to elderly education, it is necessary to address the presence of the elderly in the family and the elderly education in schools and textbooks, and in the message of intention. The curriculum (about the subject of aging) and the elderly should be created between the textual and visual elements in the coordination textbook. It is recommended to pay attention to the curriculum of elderly education in elementary school

Keywords: Aging Education, School Textbooks, Family Elderly, Elementary Education.

1. Instructor, Information Science, Ministry of Education, Educational Research and Planning Organization, Tehran, Iran
Eini.akram@gmail.com

۵۸

سال هفدهم
بهار ۱۴۰۱

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۰۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۰۸/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۱۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۲/۱۷

صص: ۶۶-۴۳

شابا چاپی: ۹۹۵۵-۲۶۴۵

الکترونیکی: ۵۲۶۹-۲۶۴۵

نشریه علمی فرهنگی تربیتی زنان و خانواده

جایگاه سالمندی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی

۱۴۰۰-۱۴۰۱

اکرم عینی^۱

چکیده

هدف پژوهش حاضر، سالمندی و نحوه پوشش مسائل مربوط به سالمندان در خانواده در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ بوده است. در این پژوهش، ۲۷ کتاب درسی دوره ابتدایی با روش پژوهش تحلیل محتوای کیفی و با استفاده از روش تجزیه و تحلیل سند بررسی گردید. تحلیل کیفی با یک سیستم اندازه‌گیری مبتنی بر ادبیات پژوهشی مربوط به آموزش سالمندی، شامل هفت موضوع اصلی نسبت توزیع جنسیت، نقش شخصیت، نقش حرفه‌ای، ویژگی‌های جسمی و فیزیکی، روابط بین نسلی، رهبری جامعه پیام قصد شده (درباره موضوع سالمندی) و ۱۸ موضوع فرعی و تحلیل کمی با ارائه جداول فراوانی مبتنی بر تحلیل موضوعی انجام شد. یافته‌ها نشان داد کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به اندازه کافی موضوع سالمند در خانواده را پوشش نمی‌دهد و به آموزش سالمندی کمتر پرداخته شده است و در این کتاب‌ها تصویر منفی از سالمندان نشان داده نشده است. به منظور بهبود نگرش دانش‌آموزان نسبت به افراد سالمند و با توجه به تأکید اسناد بالادستی و بر اساس رویکردهای مطرح در رابطه با آموزش سالمندی، لازم است به حضور سالمند در خانواده و آموزش سالمندی در مدارس و کتاب‌های درسی دوره ابتدایی پرداخته شود و در پیام قصد شده برنامه درسی (درباره موضوع سالمندی) و افراد سالمند، باید بین عناصر متنی و بصری در کتاب درسی هماهنگی ایجاد شود. توجه به برنامه درسی آموزش سالمندی در دوره ابتدایی توصیه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: آموزش سالمندی؛ سالمند در خانواده؛ کتاب‌های درسی؛ دوره ابتدایی.

۱. مربی، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، تهران، ایران.

Eini.akram@gmail.com

استناد: عینی، اکرم. جایگاه سالمندی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱؛ فرهنگی-تربیتی زنان و خانواده، ۵۸(۱)،

۴۳-۶۶. DOR: 20.1001.1.26454955.1401.17.58.2.1

© نویسنده‌گان

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لایسنس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه و بیان مسئله

یکی از نخستین پدیده‌های جمعیت‌شناسی^۱ دوره کنونی، افزایش فزاینده جمعیت سالمندان است که ناشی از رابطه عددی و تناسبی بین طولانی‌تر شدن زندگی افراد، افزایش شاخص امید به زندگی و کاهش نرخ تولد است. سالمندی جمعیت از هر زاویه، مانند امنیت سلامت، امنیت اجتماعی، مسائل زیست‌محیطی، آموزش، فرصت‌های شغلی، فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی و زندگی خانوادگی بر جامعه تأثیرگذار است (کایا و همکاران^۲، ۲۰۱۴).

امروزه برای اولین بار در تاریخ، بسیاری از افراد می‌توانند انتظار زندگی ۶۰ سال و بالاتر از آن را داشته باشند و تا سال ۲۰۵۰، ۸۰٪ تمام افراد سالمند در کشورهای کم‌درآمد و با درآمد متوسط زندگی خواهند کرد (مگ گویر^۳، ۲۰۱۶). بر اساس پیش‌بینی سازمان بهداشت جهانی، بین ۲۰۱۵ و ۲۰۵۰، نسبت جمعیت جهان بالای ۶۰ سال دو برابر و تا سال ۲۰۲۰، تعداد افراد در سن ۶۰ سال و بالاتر بیشتر از تعداد کودکان کمتر از ۵ سال خواهد شد. به این ترتیب سرعت پیر شدن جمعیت بسیار سریع‌تر از گذشته خواهد بود (سازمان جهانی بهداشت، ۲۰۱۶).

در سال ۲۰۱۵ در کشور جمهوری اسلامی ایران، حدود ۱۰٪ از جمعیت بیش از ۶۰ سال سن داشتند که در طول ۳۵ سال آینده، این رقم به حدود ۳۳٪ جمعیت افزایش می‌یابد (سازمان جهانی بهداشت، ۲۰۱۵). در کشور ایران شاخص امید به زندگی به ۷۴ سال رسیده است و برآوردهای شدت سالمندی جمعیت از سال ۱۴۱۵ به بعد خودنمایی خواهد کرد (امیر صدراپی و سلیمانی، ۱۳۸۴).

کشورهای آسیایی با فرهنگ زندگی جمعی خود و تأکید بر رابطه هماهنگ و متقابل، عاطفه فرزندی، احترام به بزرگ‌ترها و به خصوص والدین شناخته می‌شوند (چنگ و چان^۴، ۲۰۰۶؛ کوان، باند و سینگلیس^۵، ۱۹۹۷؛ مارکوس و کیتایاما^۶، ۱۹۹۱). بنابراین، روابط اجتماعی و به ویژه

1. Demographical phenomena.
2. Kaya, G. and et al.
3. McGuire, S. L.
4. Cheng, S.-T., & Chan, A. C. M.
5. Kwan, V. S. Y., Bond, M. H., & Singelis, T. S.
6. Markus, H. R., & Kitayama, S.

روابط خانوادگی نقش بسیار مهمی دارد و به خصوص به افراد سالمند آسیایی در رسیدن به سالمندی موفق کمک می‌کند.

البته کشورهای آسیایی تحت تغییرات سریع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قرار گرفته‌اند که سبب تغییر ساختار سنتی شده است. اندازه جمعیت در دهه‌های گذشته نشان می‌دهد رانه^۱ و محرک اساسی زیست سالمندی جهان در قاره آسیا است (چنگ، چان و فیلیپس^۲، ۲۰۰۸؛ چنگ و هلر^۳، ۲۰۰۹) و ۶۶/۵٪ افزایش جمعیت سالمند جهان، بین سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۴۰ در آسیا زندگی خواهند کرد (چنگ، چی، فانگ و لی وو، ۲۰۱۵^۴).

پیری و سالمندی^۵ به عنوان تغییر شخصیتی، زوال جسمی و روانی یک فرد بیان شده است (کاتله و گلوور^۶، ۲۰۰۷). واژه سالمند از نظر لغوی نیز به معنی دارای سن زیاد، مسن و پیر تعریف شده است (انوری، ۱۳۸۲). از این رو سالمندی یک فرآیند منحصر به فرد است، اما به سالمندی، ارزش‌های اجتماعی و عوامل تعیین‌کننده دیگر در جامعه نسبت داده شده است. به همین دلیل سالمندی نه تنها یک پدیده بیولوژیکی، بلکه یک پدیده اجتماعی و فرهنگی به شمار می‌آید.

بر اساس تعریف سازمان جهانی بهداشت، هر فرد بالای ۶۰ سال سالمند تلقی می‌شود. این سازمان، فواصل سنی را این‌گونه طبقه‌بندی کرده است: ۴۵-۵۹ میان‌سالی، ۶۰-۷۴ سالمندی، ۷۵-۸۹ سالخوردگی، بالای ۹۰ خیلی سالمند و کهنسالی است (شورای ملی تحقیقات و کمیته جمعیت^۷، ۲۰۱۳).

افزایش جمعیت سالمندان، موضوعی است که همه کشورها با آن مواجه شده‌اند و در واقع، بزرگ‌ترین مسأله‌ای است که جامعه مدرن با آن مواجه خواهد شد (کاتله و گلوور، ۲۰۰۷؛ ونداسن و ویور^۸، ۲۰۰۹؛ هوانگ^۹، ۲۰۱۱؛ کلین، کانسیل و مک گوایر^{۱۰}، ۲۰۰۵). افزایش جمعیت سالمندان نسبت به کل جمعیت از رشد سریع‌تری برخوردار است. افزایش ثابت متوسط امید به

1. Drive.
2. Cheng, S.-T., Chan, A. C. M., & Phillips, D. R.
3. Cheng, S. T., & Heller, K.
4. Cheng, Sheung-Tak, Chi, I., Fung, Helene H., Li, L. W., Woo, J.
5. Aging.
6. Cottle, N., & Glover, R.
7. National Research Council, & Committee on Population.
8. Van Dussen, J. D., Weaver, R. R.
9. Huang, C. S.
10. Klein, D. A., Council, K. J., & McGuire, S. L.

زندگی و تعداد جمعیت بزرگسال سالمند سبب شده است شناخت روند پیری و پرورش نگرش مثبت نسبت به افراد سالمند برای افراد ضروری شود (گلیس، شرمین و لاورنس^۱، ۲۰۰۳). کلیشه‌های منفی در مورد سالمندی که در جامعه نفوذ کرده است، نه تنها افراد سالمند، بلکه نسل‌های جوان را تحت تأثیر قرار می‌دهد (کاتله و گلوور، ۲۰۰۷؛ دادسون و هاوسی^۲، ۱۹۸۱؛ ونداسن و ویور، ۲۰۰۹؛ فریدمن^۳، ۱۹۹۷؛ هوانگ، ۲۰۱۱). مطالعات انجام شده با موضوع تبعیض بر اساس سن‌گرایی^۴ نشان می‌دهد نگرش‌هایی مانند اجتناب و دوری کودکان و جوانان از سالمندان و امتناع از کار با آن‌ها در جامعه نفوذ کرده است (اندرسون^۵، ۱۹۹۹).

اگر بنیان سن‌گرایی و شناخت تبعیض به نسبت سن هر فرد باشد، پس از طریق آموزشی که در مدارس ارائه می‌شود، آگاهی و نگرش فرد درباره این موضوع می‌تواند بهبود یابد. با این حال، کلین، کانسیل و مک‌گوایر (۲۰۰۵) بر این واقعیت تأکید می‌کنند که در مدارس هیچ دوره‌ای وجود ندارد که دانش‌آموزان در مورد پیری و سالمندی آگاهی کسب کنند و به موجب آن، نگرش خود را بهبود بخشند. در نتیجه، تعصبات جامعه در آن‌ها نهادینه می‌شود و به طور عمده در تبعیض بر اساس سن‌گرایی افراط می‌کنند (هوانگ، ۲۰۱۱).

تعریف خانواده در سند ۱۴/۱۰۴ جمعیت سازمان ملل این‌گونه آمده است: «خانواده شامل حضور یک زوج بدون فرزند یا پدر و مادر دارای یک یا چند فرزند و زندگی با پدر بزرگ و مادر بزرگ در یک‌خانه است» (سازمان ملل، ۲۰۰۵، ۵).

بخش سیاست اجتماعی و توسعه خانواده سازمان ملل متحد، همه‌ساله روز بین‌المللی خانواده را در پانزده ماه می برگزار می‌کند و شعار سال ۲۰۱۷ بر نقش خانواده‌ها و سیاست‌های خانواده‌محور در ارتقاء آموزش و رفاه عمومی اعضای خانواده و به طور خاص، افزایش آگاهی از نقش خانواده‌ها در ارتقاء آموزش پیش از دبستان و فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر برای کودکان و نوجوانان تمرکز دارد.

1. Gellis, Sherman & Lawrance.
2. Dodson, A. E., & Hause, J. B.
3. Friedman, B.
4. Ageism.
5. Anderson, T. B.

همه مراقبان در خانواده‌ها، از جمله والدین، پدربزرگ، مادربزرگ یا خواهر و برادر اهمیت دارند و از ابتدای شروع دوران کودکی و گسترش آن، نقش مهمی در آموزش مناسب فرزندان ایفا می‌کنند. در این میان، نقش آموزشی پدربزرگ و مادربزرگ در خانواده‌ها نباید نادیده گرفته شود.

نظام جمهوری اسلامی ایران به خانواده به عنوان عنصر بنیادی در تحکیم و تعالی جامعه عنایت ویژه‌ای دارد و در اسناد بالادستی این موضوع تأکید شده است؛ به گونه‌ای که این مهم را در مقدمه قانون اساسی به این مضمون توصیف کرده است: «خانواده، واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه‌ساز اصلی حرکت تکاملی و رشد یابنده انسان است، اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود، از وظایف حکومت اسلامی است» (مقدمه قانون اساسی، ۱۳۵۸، ۷).

همچنین در راهکار ۴/۶ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، تهیه و تدوین محتوای آموزشی برای دانش‌آموزان جهت آشنایی با ویژگی‌ها، نیازها و وظایف خانواده در چارچوب ارزش‌ها و معیارهای اسلامی تأکید شده است (دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰).

در ماده ۲۱ قانون تشکیل شورای ملی سالمندان، وزارت آموزش و پرورش موظف است به منظور بهره‌مندی از تجارب سالمندان و شیوه زندگی سالم و فعال متناسب با هر یک از مقاطع در کتب درسی و در مناسبت‌های خاص، آموزش‌های لازم را جهت تکریم سالمندان در خانواده مطرح نماید و در ماده ۱، منظور از سالمند، کلیه افراد ۶۰ سال و بالاتر می‌باشد (دبیرخانه شورای ملی سالمندان ایران، ۱۳۹۴).

سالمندی یک مسأله مهم در سطح فرد، اجتماع و جهان است (کرافورد^۱، ۲۰۱۵). در سراسر جهان، به طور فزاینده کودکان بخش عمده‌ای از زندگی خود را با افراد بزرگسال سپری خواهند کرد. پس باید برای یک زندگی طولانی در دنیای سالمندی آماده شوند (کوپر و پرات^۲، ۱۹۹۹؛ کرافورد، ۲۰۱۵). دلایل قانع‌کننده‌ای برای ارائه اطلاعاتی در خصوص سالمندی و بزرگسالی در کلیه برنامه درسی پیش‌دبستان تا پایه دوازدهم^۳ موجود است و مهم‌ترین آن این است که افراد

1. Crawford, P. A.
2. Couper, D. P., & Pratt, F.
3. K-12 curriculum.

زندگی طولانی‌تری دارند و بیشتر عمر می‌کنند. پس دانش‌آموزان و افراد خانواده‌شان، نیازمند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در مورد سالمندی هستند (تریس^۱، ۱۹۹۵).

آموزش سالمندی در برنامه درسی مدرسه، می‌تواند به تغییر نگرش کلیشه‌ای، القای دانش و توسعه مهارت‌ها کمک کند و ابزاری به دانش‌آموزان می‌دهد که با آن، نگاهی اجمالی به سالمندی احتمالی خود داشته باشند. همچنین علاقه شخصی بزرگسالان است که جوانان، افراد سالمند و روند پیری را درک کنند. دانش‌آموزان باید تأثیر روند پیری بر زندگی خود، پدر و مادرشان و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند را یاد بگیرند و آن را بشناسند. از طریق برنامه‌های درسی آموزش سالمندی در دوره ابتدایی یا متوسطه مدارس، دانش‌آموزان بهتر می‌توانند برای تغییرات آینده و حضور در جامعه آماده شوند (کروت و واسیلیو^۲، ۲۰۰۲).

با وجود اینکه تغییرات در جامعه سالمندی اجتناب‌ناپذیر است، اما می‌توان بر نتایج آن تأثیر گذاشت. امروزه از طریق آموزش در دوره ابتدایی و متوسطه، دانش‌آموزان را می‌توان برای تغییرات تأثیر روند پیری بر زندگی خودشان، در زندگی پدر و مادر آنان و در جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، آماده کرد (اولین^۳، ۱۹۸۲). اگر کودکان نگرش مثبت در مورد سالمندی و پیری دیگران داشته باشند، باعث می‌شود بیشتر عمر کنند، سالمندی را بشناسند، برای پذیرش سالمندی خود اعتماد به نفس داشته باشند و توانایی ارتقاء ارزش‌های اجتماعی این مرحله از زندگی را کسب کنند. کودکان قادر خواهند بود بفهمند دوره سالمندی و پیری، زمان کاهش ارزش شخصی و اجتماعی نیست، بلکه برهه‌ای از رشد مداوم، توسعه و تحقق زندگی است. در ادبیات کودکان، تصاویر افراد سالمند نقش مهمی ایفا می‌کند.

کلین، کانسیل و مک‌گویر (۲۰۰۵) با هدف کسب دانش و نگرش مثبت، به موضوع سالمندی و پیری اشاره کرده‌اند و بیان نموده‌اند که آموزش باید از دوران کودکی (سنین ۵-۷) شروع شود. مرور پیشینه پژوهشی موجود مربوط به آموزش سالمندی و پیری نتایج نشان داد، مطالعات انجام شده درباره این موضوع شامل مطالعات توصیفی برای تعیین نگرش و سطح اطلاعات در مورد

1. Treas, J.
2. Krout, J. A., & Wasyliv, Z.
3. Ulin, R. O.

افراد سالمند است. پژوهش‌هایی در خصوص اینکه آموزش سالمندی در کتاب‌های درسی چگونه پوشش داده شده‌اند نیز بر مبنای مطالعات تجربی و مطالعات کیفی انجام شده است. لونتاین^۱ (۲۰۰۵) معتقد است به موازات افزایش جمعیت سالمندی، تغییرات مشخصی در خانواده رخ داده است. تغییرات در خانواده به خصوص در آسیا با توجه تکیه سنتی خانواده به ارائه مراقبت از افراد سالمند قابل توجه است. آینده جامعه در دستان جوانان قرن بیست و یکم است که برای اولین بار در تاریخ بشر با جامعه خاکستری مواجه شده‌اند. برای جامعه‌ای که رو به سالمندی حرکت می‌کند، باید سیاست‌های آموزشی تعریف شود و برای آن سه رویکرد پیوسته پیشنهاد شده است:

۱. تدوین سیاست ملی برای تقویت القاء سالمندی و مراقبت از سالمندان در برنامه درسی ابتدایی و متوسطه، تربیت معلمان برای تدریس این برنامه و تدوین محتوای مناسب برای کتاب‌های درسی

۲. تدوین راهنمای برنامه درسی در برخی رشته‌ها و پایه‌ها برای محتوای سالمندی

۳. گنجاندن اطلاعات درباره محتوای مناسب آموزش سالمندی در برنامه‌های تربیت معلم دوره ابتدایی و متوسطه و طراحی دوره‌های کوتاه‌مدت و برنامه‌های ضمن خدمت برای تکمیل و اجرای برنامه درسی آموزش سالمندی (لوچیانو، لین و فرگوسن، ۱۹۹۷)

فریدمن، کارشناس آموزش سالمندی، در سال ۱۹۹۸ دستنامه‌ای برای برنامه درسی آموزش سالمندی در دوره ابتدایی تدوین کرد. وی معتقد است از اهداف آموزش این است که دانش آموز باید:

- سالمندی را در فرآیندها و روندهای بلندمدت، طبیعی و بهنجار بشناسد.
- عناصر روان‌شناسی و فیزیکی سالمندی را درک کند.
- به سالمندانی که بیمار، نحیف و دارای مشکل هستند، تأکید شود.
- با تغییرات جمعیت‌شناسی جامعه آشنا باشد و نیاز متعاقب برای تطابق با آن را بشناسد.

1. Lowenstein, A.

2. Lucchino, R.; Lane, W., & Ferguson, K. D.

▪ منبع سن‌گرایی و تبعیض بر مبنای سالخوردگی که جامعه را به ستوه می‌آورند، شناسایی کند.

▪ واقعیت‌های زندگی با سالمندان که بر رفتار و سبک زندگی آنان تأثیر می‌گذارد، بشناسد.

▪ از دیدگاه‌های ارزشمند تاریخی که سالمندان ارائه می‌کنند، آگاه باشد. (فریدمن، ۱۹۹۸).

کتاب‌های درسی به عنوان ابزار مهم بازتاب دیدگاه‌های اجتماعی برای مدل‌سازی و هدایت جامعه استفاده می‌شوند. در این راستا، کتاب‌های درسی در آموزش سالمندی ارزش حیاتی^۱ دارند. در سطح جهانی، پژوهش‌های بسیاری کتاب‌های درسی را در اینکه چگونه به آموزش سالمندی پرداخته‌اند، بررسی کرده‌اند (کایا و همکاران، ۲۰۱۴). وایت بورن و هولیکا^۲ (۱۹۹۰) در پژوهش خود ذکر کرده‌اند همه کتاب‌های درسی در ایالات متحده آمریکا که تا سال ۱۹۸۹ در خصوص سن سالمندی منتشر شده است، عمق محدود و دامنه کمی داشته است. در سال ۱۹۹۳ بررسی کتاب‌های درسی ابتدایی مورد استفاده در پورتوریکو^۳ (کتاب‌هایی از ناشران ایالات متحده) یافته‌های مشابه داشت.

تحلیل محتوای ۶۵ کتاب درسی نشان داد که در متون آموزشی، تعداد افراد مسن نسبتاً کم است. شخصیت‌های مرد سالمند نسبت به زنان، سه به یک است و زنان در اقلیت هستند. به صورت مقایسه‌ای متن کمی از سالمندان استفاده شده است و شخصیت سالمندانی که تصویر آنان ارائه شده است، توضیحی ندارد. تقریباً در مورد سه‌چهارم افراد سالمند، نقش منفعل و کنش‌ناپذیر نشان داده شد. در نیمی از درس‌هایی که دارای شخصیت‌های سالمند است، هیچ کودکی وجود ندارد و دو سوم آن درس‌ها، هر دو شخصیت بزرگسال و کودک است، اما هیچ تعامل بین این دو نشان داده نشده است.

هوانگ (۲۰۱۱) طی پژوهشی، ۴۴ جلد کتاب مدارس تایوان را بررسی کرد و دریافت که تنها ۳٪/۹ به موضوع سالخوردگی متمرکز شده است (تنها ۱٪/۹ از یک فصل کتاب به موضوع اختصاص دارد) و تصاویر زنان و مردان سالمند در کتاب‌ها به طور برابر نیست.

1. Critical value.
2. Whitbourne, S. K., & Hulicka, I. M.
3. Puerto Rico.

علاوه بر این، افراد سالمند به طور کلی به عنوان بیمار و مستقل از دیگران به تصویر کشیده شده‌اند. کایا و همکاران (۲۰۱۴) طی پژوهشی، ۱۲ جلد کتاب درسی دوره ابتدایی مدارس ترکیه را از منظر آموزش سالمندی بررسی کردند. نتایج نشان داد ۵۶٪ تصاویر به مردان سالمند و ۳۹٪ به زنان سالمند اختصاص دارد. در این میان، ۸۶٪ سالم و مستقل، ۴٪ سالم و وابسته و ۱۰٪ بیمار نشان داده شده‌اند.

با اینکه مطالعات انجام شده در آموزش سالمندی و کهولت سن در پیشینه پژوهشی بین‌المللی بسیار است، اما مطالعات در این زمینه تقریباً در کشور ما وجود ندارد. در این پژوهش با تأکید بر اسناد بالادستی و توجه سند تحول، آموزش سالمندی و نحوه پوشش مسائل مربوط به سالمند در خانواده در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بررسی می‌شود.

هدف پژوهش حاضر این است که تعیین کند تا چه حد کتاب‌های درسی دوره ابتدایی آموزش سالمندی و افراد سالمند و پیری را پوشش داده است. این مطالعه به دو دلیل ارزشمند و مهم است؛ اول اینکه از این موضوع پیشینه پژوهش در سطح ملی وجود ندارد و دیدگاه جدیدی برای پژوهش‌های آینده در خصوص کتاب‌های درسی ارائه می‌دهد و دوم اینکه بازتابی از نگرش جامعه آموزشی به سوی سالمندی و مشکلاتی است که در نتیجه افزایش جمعیت سالمندان در بافت جامعه در حال تغییر با آن مواجه خواهند شد.

روش پژوهش

در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی^۱ استفاده شده است. این روش تحقیق برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده است (هسیه و شانون^۲، ۲۰۰۵). در پژوهش کیفی عموماً برای داده‌ها، ۵ تا ۷ تم تعیین می‌شوند (کرسول^۳، ۲۰۱۴). این پژوهش تحلیل، با ۷ تم و موضوع مربوط به آموزش سالمندی در ادبیات پژوهشی تعیین گردید و برای تحلیل کمی، از تکنیک تجزیه و تحلیل سند^۴ استفاده شد.

1. Qualitative Content Analysis.
2. Hsieh, H. F., & Shannon, S. E.
3. Creswell, J. W.
4. Document analysis technique.

طبق نظر ویرزما^۱ (۲۰۰۰) تجزیه و تحلیل سند، تکنیکی است که در جمع‌آوری و تحلیل/ارزیابی سیستماتیک داده‌ها استفاده می‌شود. سنجش و بررسی اسناد، شامل تحلیل منابع مکتوبی است که حاوی اطلاعاتی در خصوص یک پدیده یا پدیده‌هایی است که بررسی می‌شود. جامعه آماری، کتاب‌های درسی دوره ابتدایی است که از بین آن‌ها، ۲۷ کتاب با عناوین «آموزش قرآن»، «علوم تجربی»، «فارسی» دوره اول تا ششم؛ «مطالعات اجتماعی» دوره سوم تا ششم و «هدیه‌های آسمان» دوره دوم تا ششم که ارتباط بیشتری با موضوع پژوهش و مفهوم سالمندی داشتند، انتخاب شده و مورد مطالعه قرار گرفتند. در نتیجه، کتاب‌های درسی در این پنج درس دوره ابتدایی بر اساس اینکه چگونه سالمندی را پوشش داده‌اند، تحلیل شده است. در این پژوهش برای تحلیل، تصویرگری، عکس‌هایی که به نظر می‌رسید افراد سالمند را به تصویر کشیده‌اند و همچنین متونی که درباره افراد سالمند یا موضوع کهولت و پیری بود، واحد تحلیل ایجاد شد. این تصاویر و متون درباره سالمندی در سه دسته تصویر، متن و تصویر و متن جمع‌آوری شد.

جدول ۱. واحد تحلیل

واحد تحلیل		
متن	متن و تصویر	تصویر

تصویر شامل تصویرگری و عکسی که به نظر می‌رسد افراد سالمند را به تصویر کشیده‌اند. آیکون‌ها، عکس و تصویرگری تکراری در این پژوهش در نظر گرفته نشدند. متن، بخش مکتوب و نوشتاری درباره افراد سالمند است. تصویر و متن، تصاویری از افراد سالمند است که با زیرنویس، متن مرتبط با تصویر ارائه شده است، یعنی تصویری از یک فرد سالمند که بعد از آن، پاراگرافی مرتبط با آن عکس نوشته شده است. تحلیل کیفی از طریق طبقه‌بندی این تصاویر و متون در کتاب‌های درسی انجام شد و ارزیابی عددی و تناسب این داده‌ها در تحلیل کمی انجام گرفت.

در ادبیات پژوهشی مربوط به آموزش سالمندی، ۷ تم و موضوع وجود دارد (کوپر و پرات، ۱۹۹۹؛ دادسون و هاوس، ۱۹۸۱؛ هوانگ، ۲۰۱۱؛ مارکسون و پرات، ۱۹۹۶). موضوعات عبارتند

1. Wiersma, W.

از: نسبت توزیع^۲، جنسیت^۳، نقش شخصیت^۴، نقش حرفه‌ای^۵، ویژگی‌های جسمی و فیزیکی^۶، روابط بین نسلی^۷ و صفات فردی^۸. با در نظر گرفتن این موضوعات در کتاب‌های مذکور، تحلیل اولیه به صورت کدنامه‌ای، یعنی رهنمودهای تحلیلی از قبل مشخص انجام گرفت (دانائی فرد، الوانی و آذر، ۱۳۹۲) و پس از بررسی هر موضوع به طور جداگانه، جدول موضوع مشترک تشکیل شد. این موضوع‌ها شامل: نسبت توزیع، جنسیت، نقش شخصیت، نقش حرفه‌ای، ویژگی‌های جسمی و فیزیکی، رهبری جامعه و پیام قصد شده (درباره موضوع سالمندی) در نظر گرفته شد. محور تحلیل‌های صورت گرفته در این مقاله، حول مفاهیم هفتگانه یاد شده است.

یافته‌ها

در این مطالعه، ۲۷ کتاب درسی دوره ابتدایی با ۳۳۲۰ صفحه مورد بررسی قرار گرفت. نسبت توزیعی تعداد صفحات حاوی تصویر، متن و تصویر و متن مربوط به موضوع آموزش سالمندی در کتاب‌های مورد بررسی در جدول شماره ۲، بر اساس تعداد صفحات (d)، تصویر (a)، متن (b)، تصویر و متن (c) جمع $(a+b+c=e)$ و درصد $(e/d*100)$ ارائه شده است.

جدول ۲. نسبت توزیعی آموزش سالمندی در کتاب‌های درسی

ردیف	درصد	جمع کل	جمع	تصویر و متن	متن	تصویر	تعداد صفحات	پایه	عنوان کتاب
۱		اول	۹۵	۵	-	۲	۷	۳۶	۷/۳۶
۲		دوم	۱۳۵	۷	-	۱	۸		۵/۹۲
۳		سوم	۱۵۸	۲	-	-	۲		۱/۲۶
۴		چهارم	۱۲۸	۷	-	-	۷		۵/۴۶
۵		پنجم	۱۳۶	۳	-	-	۳		۲/۲۰
۶		ششم	۱۲۸	۹	-	-	۹		۷/۰۳

1. Markson, E. W., & Pratt, F. E.
2. Distribution Ratio.
3. Gender.
4. Character Role.
5. Professional Role.
6. Physical Traits.
7. Intergenerational Relations.
8. Personality Traits.

ردیف	درصد	جمع کل	جمع	تصویر و متن	متن	تصویر	تعداد صفحات	پایه	عنوان کتاب
۷	علوم تجربی	اول	۱۰۴	۴	-	-	۴	۲۱	۳/۸۴
۸		دوم	۱۰۴	۸	-	-	۸		۷/۶۹
۹		سوم	۱۱۲	۲	۲	-	۴		۳/۵۷
۱۰		چهارم	۱۱۲	۱	۱	-	۲		۱/۷۸
۱۱		پنجم	۱۰۴	۲	-	-	۲		۱/۹۲
۱۲		ششم	۱۰۴	۱	-	-	۱		۰/۹۶
۱۳	فارسی	اول	۱۲۸	۱۳	-	۲	۱۵	۵۴	۱۱/۷۱
۱۴		دوم	۱۲۸	۵	۵	۲	۱۲		۹/۳۷
۱۵		سوم	۱۳۶	۸	-	۱	۹		۶/۶۱
۱۶		چهارم	۱۵۲	۴	-	۱	۵		۳/۲۸
۱۷		پنجم	۱۵۲	۴	-	۲	۶		۳/۹۴
۱۸		ششم	۱۲۸	۲	-	۵	۷		۵/۴۶
۱۹	مطالعات اجتماعی	سوم	۱۰۶	۴	۲	۷	۱۳	۵۵	۱۲/۲۶
۲۰		چهارم	۱۲۱	۱۱	-	-	۱۱		۹/۰۹
۲۱		پنجم	۱۳۵	۱۶	-	۱	۱۷		۱۲/۲۵
۲۲		ششم	۱۵۴	۱۱	-	۳	۱۴		۹/۰۹
۲۳	هدیه‌ها ی آسمان	دوم	۹۶	۱	-	۱	۱	۴۲	۱/۰۴
۲۴		سوم	۱۲۰	۳	-	۴	۷		۵/۸۳
۲۵		چهارم	۱۲۰	۲	-	۴	۶		۵
۲۶		پنجم	۱۲۰	۱۶	-	۷	۲۳		۱۹/۱۶
۲۷		ششم	۱۰۴	۵	-	-	۵		۴/۸۰
جمع			۳۳۲۰	۱۵۶	۱۰	۴۳	۲۰۸	۲۰۸	۶/۲۶

همان‌طور که در جدول ۲ آمده است، از تحلیل ۳۳۲۰ صفحه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، در مجموع تعداد ۲۰۸ صفحه، با تصویر، متن و تصویر و متن به موضوع آموزش سالمندی پرداخته است. از این تعداد، ۱۵۶ صفحه تصویر به آموزش سالمندی اختصاص دارد. کتاب مطالعات

اجتماعی پنجم و هدیه‌های آسمان پنجم، بیشترین تصاویر در آموزش سالمندی را دارند و کتاب علوم تجربی چهارم و ششم و هدیه‌های آسمان دوم نیز حاوی کمترین تعداد تصاویر در این زمینه هستند.

همچنین بر اساس یافته‌ها، ۱۰ صفحه متن مرتبط با آموزش سالمندی در کتاب درسی علوم تجربی سوم و چهارم، فارسی دوم و مطالعات اجتماعی سوم یافت شده است و بقیه کتاب‌ها هیچ متنی در این زمینه ندارند.

نتایج نشان داد در کتاب‌های درسی مورد مطالعه، در مجموع تعداد ۴۳ صفحه تصویر و متن، دارای غنی‌ترین محتوا به لحاظ آموزش سالمندی است که از این میان، هدیه‌های آسمان پنجم و مطالعات اجتماعی سوم، حاوی بیشترین تعداد هستند.

در مجموع تعداد ۲۰۸ صفحه با تصویر، متن و تصویر و متن به موضوع آموزش سالمندی پرداخته است. نسبت توزیع کدها و موضوع‌هایی که به این امر اختصاص یافته است، در جدول شماره ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. توزیع تصویر، متن و تصویر و متن درباره آموزش سالمندی در کتاب‌های درسی بر اساس کدها و

موضوع‌های مرتبط

درصد	جمع	فراوانی					کدها	موضوع
		هدیه‌های آسمان	مطالعات اجتماعی	فارسی	علوم تجربی	آموزش قرآن		
۵۷/۶۹	۱۲۰	۱۸	۲۶	۷۱	۵	-	کلیدواژه	جنسیت
۱۸/۲۶	۳۸	۹	۱۰	۹	۳	۷	تصویر	
۵۵/۲۸	۱۱۵	۱۸	۱۱	۸۲	۲	۲	کلیدواژه	
۶۶/۳۴	۱۳۶	۸	۴۶	۳۹	۱۶	۲۷	تصویر	
۳۳/۱۷	۶۹	۱۲	۲۳	۲۱	۶	۷	تنها	نقش
۱۵/۸۶	۳۳	۷	۱۰	۶	۳	۷	درون خانواده	
۴۰/۳۸	۸۴	۲۴	۱۸	۱۸	۸	۱۶	حضور در اجتماع (بیرون از محیط خانواده)	شخصیت

موضوع	کدها	فراوانی					درصد
		آموزش قرآن	علوم تجربی	فارسی	مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمان	
نقش حرفه‌ای	دارای شغل	۴	۴	۱۲	۷	۱	۱۳/۴۱
	بدون شغل	-	-	-	-	-	-
ویژگی‌های جسمی و فیزیکی	نامشخص (ذکر نشده)	۲۷	۱۳	۲۸	۳۱	۲۳	۲۸/۶۵
	سالم و مستقل	۱۹	۱۴	۳۳	۳۶	۲۴	۶۰/۵۷
روابط بین نسلی	سالم و وابسته	۱۷	۵	۶	۱۷	۱۵	۲۸/۸۴
	بیمار و وابسته	-	-	-	۴	۲	۲/۸۸
روابط بین نسلی	ارتباط بین نسلی متفاوت (با فرزندان و نوه‌ها و کودکان)	۲۳	۸	۲۰	۲۸	۲۵	۵۰
	ارتباط بین نسلی مشابه (با سالمند)	۱	-	۱	۳	-	۲/۴۰
رهبری جامعه	بدون ارتباط (ذکر نشده)	۸	۸	۱۹	۲۲	۱۱	۳۲/۶۹
	رهبران سالمند کشور	۹	۶	۱۲	۱۵	۲۳	۳۱/۲۵
پیام قصد شده (درباره موضوع سالمندی)	دانشمندان	۳	-	۷	۸	-	۸/۶۵
	متن با تصویر مرتبط	-	-	۲	۶	-	۳/۸۴
	متن با تصویر مرتبط نیست	-	-	۱	-	-	۰/۴۸

نسبت توزیع کدها و موضوع‌ها، بر اساس موضوعاتی است که در تصاویر، متن و تصویر و متن در کتاب‌های درسی مورد مطالعه ظاهر شده است و درصد فراوانی این کدها و موضوعات، بر اساس تعداد ۲۰۸ صفحه مرتبط در همه کتاب‌های جامعه‌ی مورد مطالعه است.

جنسیت:

با مشاهده نرخ توزیع جدول ۳، مشخص می‌شود تعداد تصویر مردان سالمند (۶۶/۳۴ درصد)، حدود سه و نیم برابر تعداد تصویر زنان سالمند (۱۸/۲۶٪) نشان داده شده است؛ اما تعداد واژه‌های مردان سالمند که اغلب با عنوان پدر بزرگ (۵۷/۶۹٪) و زنان سالمند با عنوان مادر بزرگ، بی‌بی، مادر بزرگ، پیرزن یا خانم پیر (۵۵/۲۸٪) در متون ظاهر شده‌اند، تقریباً برابر است.

نقش شخصیت:

در کتاب‌های درسی مطالعه شده و با موضوع آموزش سالمندی، در مجموع ۱۸۶ بار نقش شخصیت در تصویر و متن آمده است. فرد سالمند تنها ۳۳/۱۷٪، درون خانواده ۱۵/۸۶٪ و حضور در اجتماع (بیرون از محیط خانواده) ۴۰/۳۸٪ فراوانی دارد. افراد سالمند درون خانواده اغلب یا در حال خرید، مراقبت از کودکان و یا در حال معاشرت و انتقال اطلاعات به سایر اعضای خانواده به تصویر کشیده شده‌اند. در برخی از متون و تصاویر، افراد سالمند به عنوان بزرگان خانواده ذکر شده‌اند که باید در برخی از تعطیلات و روزهای خاص به بازدید آن‌ها رفت.

در کتاب هدیه‌های آسمانی، سالمند عموماً در درون خانواده و در محیط اجتماع نشان داده شده و احترام به والدین تأکید شده است. در کتاب فارسی اول، شرکت در نماز جماعت، حضور سالمند در خانواده سر سفره هفت‌سین، حضور مادر بزرگ در پارک؛ در کتاب آموزش قرآن پنجم، حضور معلم قرآن در مجالس انس با قرآن کریم؛ در کتاب فارسی دوم، حضور در مسجد و در کتاب قرآن سال دوم، عکس‌ها در اجتماع و محیط قرآنی است و سالمند با فرزندان و در محیط خانواده نشان داده شده است.

در کتاب هدیه‌های آسمانی چهارم، خواندن نماز در اجتماع، نیکی به همسایه، ملاقات با مادر شهید، دیدار خویشاوندان (صله‌ی رحم) و تقدیر از معلم با خانواده نشان داده شده است. در کتاب هدیه‌های آسمانی پنجم، دیدار با خویشاوندان در روز جمعه و عیادت از بیماران؛ در کتاب

آموزش قرآن ششم، معلم قرآن، حضور در اجتماع حج، پیام قرآنی در جامعه؛ در کتاب علوم اول، حضور سالمندان در جمع خانواده و اجتماع و در کتاب علوم دوم، حضور سالمندان با نوه‌ها و کتاب خواندن همراه با اعضای خانواده در محیط اجتماعی و مشغول کار نشان داده شده است. در کتاب آموزش قرآن چهارم نیز حضرت زکریا در اجتماع و یحیی در محیط خانواده؛ در کتاب فارسی ششم استقبال از زائر و در کتاب هدیه‌های آسمانی دوم، در درس اهل بیت پیامبر پدر بزرگ مهربان معرفی شده است.

نقش حرفه‌ای:

نقش حرفه‌ای سالمندان در کتاب‌های درسی مورد مطالعه، در مجموع ۱۵۰ بار نشان داده شده است که ۱۳/۴۱٪ دارای شغل و ۲۸/۶۵٪ نامشخص است و هیچ اشاره‌ای به بیکاری و نداشتن شغل نشده است. نکته قابل توجه این است که تصاویری که نقش حرفه‌ای افراد سالمند را به تصویر کشیده‌اند، تقریباً در انحصار مردان سالمند است. با این حال، اشکال کاری بیشتر از حضور در جامعه مدرن در نظر گرفته شده است و در زمان‌هایی که شغل افراد سالمند ذکر نشده، تصویر زنان هم دیده می‌شود. تصاویر و متون مربوط به این زیر طبقه، شامل پزشک، کشاورز، سرایدار مدرسه، خارکن، کتاب‌فروش، بقال، حکیم، نانوا، شیخ مکتب‌خانه، وزیر در هیئت دولت، معلم و معلم قرآن است.

ویژگی‌های جسمی و فیزیکی:

هنگامی که ویژگی‌های جسمی و فیزیکی سالمندان در کتاب‌های درسی مورد توجه قرار گرفت، مشاهده شد در بین ۱۹۶ تصویر ارائه شده افراد سالمند، ۶۰/۵۷٪ آن‌ها سالم و مستقل، ۲۸/۸۴٪ سالم و وابسته و ۲/۸۸٪ بیمار و وابسته به تصویر کشیده شده‌اند. افراد سالمند سالم و مستقل کسانی هستند که بدون نیاز به شخصی دیگر یا یک ابزار فناوری به زندگی خود ادامه می‌دهند و مستقل هستند. سالمند سالم و وابسته افرادی هستند که به منظور راه رفتن یا راست‌قامت شدن، به محصولات تکنولوژیکی (به عنوان مثال یک عصا) یا برای خوب شنیدن به سمعک نیاز دارند. سالمند بیمار و وابسته که کوچک‌ترین درصد را تشکیل می‌دهند، در تخت بستری هستند یا روی ویلچر حرکت می‌کنند و برای ادامه زندگی به کمک و مراقبت دیگران نیاز دارند.

روابط بین نسلی:

روابط بین نسلی در کتاب‌های درسی مورد مطالعه، در مجموع ۱۰۹ تصویر است که در آن ارتباط بین نسلی متفاوت (با فرزندان، نوه‌ها و کودکان) ۵۰٪، ارتباط بین نسلی مشابه (با سالمند) ۴۰٪ و ارتباط بین نسلی بدون ارتباط (ذکر نشده) ۳۲/۶۹٪ را به تصویر می‌کشد. طیف تصاویر خانواده از پدربزرگ و مادربزرگ در جمع خانواده، مراقبت از کودکان و در تعطیلات یا مردان و زنان سالمند، به صورت انفرادی به تصویر کشیده شده‌اند.

رهبران جامعه:

در تصاویر و متون آموزش سالمندی، ۳۱/۲۵٪ رهبران سالمند کشور (حضرت آیت‌الله خمینی (رحمه‌الله) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)) و ۸/۶۵٪ دانشمندان هستند. رهبران سالمند کشور به ترتیب در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان با ۲۳ فراوانی، مطالعات اجتماعی با ۱۵ فراوانی، فارسی با ۱۲ فراوانی، علوم تجربی با ۷ فراوانی و آموزش قرآن با ۹ فراوانی نشان داده شده‌اند که اکثر تصاویر مورد استفاده رهبران جامعه، در سنین سالمندی آنان است.

تصاویر ارائه شده مربوط به دانشمندان، شامل باغچه‌بان، محمد بن زکریای رازی، استاد محمود فرشچیان، رودکی، خواجه نظام‌الملک، مولوی، خوارزمی، ابوریحان بیرونی، محمد مصدق، آیت‌الله سید ابوالقاسم کاشانی، علی‌اکبر دهخدا، عطار نیشابوری، بزرگمهر حکیم، فضیل عارف، طاهره صفارزاده و پرفسور سید محمود حسابی است و دو عکس از اسطوره‌های سام و زال نیز ارائه شده است.

پیام قصد شده (درباره موضوع سالمندی):

در کتاب‌های درسی مورد مطالعه (مطالعات اجتماعی و فارسی)، فقط ۸ مرتبه به طور خاص به موضوع سالمندی پرداخته شده است که ۳/۸۴٪ متن با تصویر مرتبط است و ۰/۴۸٪ متن با تصویر مرتبط نیست.

در کتاب درسی مطالعات اجتماعی درس «اعضای خانواده»، پدربزرگ و مادربزرگ در خانواده نشان داده می‌شوند و موضوع سالمندی و پیری به وضوح بیان شده است. در درس ۷ «تغییر در خانواده»، پدر و مادر کم‌کم پیر می‌شوند و در درس «از بزرگ‌ترها قدردانی کنیم»، به

احترام و قدردانی از والدین اهمیت داده شده است و اینکه به پدر و مادر نیکی کنید و چنانچه پیر شدند، با نرمی و مهربانی با آن‌ها سخن بگویید.

در کتاب فارسی سوم دبستان، درس شعر «پدر بزرگ»، یک خانواده شامل دختر، مادر و پدر بزرگ را نشان می‌دهد که پدر بزرگ در عکس، خموده، با عصا، خسته و با پادرد معرفی شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، جایگاه سالمندی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ در متن، تصاویر، تصاویر و متون بررسی شد. در میان ۲۷ کتاب مورد مطالعه، ۶/۲۶٪ از تمام صفحات، شامل تصاویر یا متون به این موضوع اختصاص دارد. در نتیجه، ۹۳/۷۴٪ محتوا فاقد هر گونه اطلاعات درباره آموزش سالمندی و افراد سالمند است. به طور کلی، افراد سالمند کمتر نشان داده شده‌اند و این یافته نشان می‌دهد کتاب‌های درسی دوره ابتدایی درباره افراد سالمند که بخشی از جامعه رو به رشد را تشکیل می‌دهند، اطلاعات مختصری ارائه می‌دهد. این نتیجه با یافته‌های هوانگ (۲۰۱۱)، تامپکینز، لارکین و روزن^۱ (۲۰۰۶) و دادسون و هاوس (۱۹۸۱) مطابقت دارد.

بر اساس پژوهشی که توسط دادسون و هاوس (۱۹۸۱) در خصوص کتاب‌های درسی آمریکا تا ۱۹۶۵ انجام گرفت، نتایج نشان داده در تمام کتاب‌های درسی افراد سالمند نشان داده نشده‌اند. هنگامی که موقعیت اجتماعی افراد سالمند از کتاب‌های درسی حذف شوند، دانش‌آموزان نسبت به سالمندان و پیری، اطلاعات و دانشی کمتری دریافت می‌کنند (کرامر، پاکوریک هولاند^۲، ۲۰۰۳؛ استوارت - همیلتون و ماهونی^۳، ۲۰۰۳). همچنین نتایج نشان داد کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دارای مطالب بیشتری در مورد پیری و افراد سالمند است. با توجه به برخی یافته‌های موجود در پژوهش فلمینگ و مکالی^۴ (۱۹۸۷)، کتاب‌های درسی علوم اجتماعی با موضوع سالمندان مطابقت دارد. البته در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی، بجز گنجاندن محتوا درباره سالمندی و سالمندان، به نقش‌های اجتماعی، خانوادگی و جمعی سالمندانی که در این محتواها به

1. Tompkins, C. J., Rosen, A. L., & Larkin, H.

2. Kramer, B. J., Pacourek, L., & Hovland-Scafe, C.

3. Stuart-Hamilton, I., & Mahoney, B.

4. Fleming, B. D & McAuley, J. W.

تصویر کشیده شده‌اند، پرداخته شده است (اندرسون، ۱۹۹۹؛ کوپر و پرات، ۱۹۹۹). این مطلب بیانگر این واقعیت است که در کتاب، کیفیت از کمیت مهم‌تر است. از طریق این کیفیت، پرورش دانش، آگاهی و نگرش افراد نسبت به سالمندی و افراد سالمند امکان‌پذیر خواهد بود.

همچنین در سند راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی نیز رویکرد عام و جهت‌گیری اصلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی، رویکرد فرهنگی و تربیتی است که در مناسبات اجتماعی، دستورات و الگوهای روشنی را، از جمله احسان به والدین، صله‌ی ارحام و حمایت از سالمندان ارائه نموده است (گروه مطالعات اجتماعی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، ۱۳۸۷) و نتایج نشان می‌دهد به جهت‌گیری اصلی توجه شده است.

بر اساس موضوع اول جنسیت در آموزش سالمندی، نتایج نشان داد مردان سالمند (در مقابل زنان سالمند) در کتاب‌های درسی بیشتر است و تعداد تصویر مردان سالمند، حدود سه و نیم برابر تعداد تصویر زنان سالمند نشان داده شده است. نتایج مشابهی توسط هوانگ (۲۰۱۱) دریافت شده است. وی در مطالعه خود نتیجه گرفت ۵۶٪ از تمام تصاویر سالمندان در کتاب درسی مرد هستند، در حالی که تنها ۳۹٪ مرتبط با زن است.

در پیشینه‌های پژوهشی موجود، نتیجه مشابه از مطالعات دیگر وجود دارد (کوپر و پرات، ۱۹۹۹؛ استوارت - همیلتون و ماهونی، ۲۰۰۳). در این پژوهش‌ها، نه تنها موضوع زنان سالمند کمتر مشاهده می‌شود، بلکه کلیشه‌های منفی و رفتارهای کلیشه‌ای ضعیف برای زنان به تصویر کشیده شده است.

به طور معمول در تصاویر، زنان سالمند معمولاً پوشش متحدالشکل دارند، لباس کار پوشیدند، در حال انجام کار منزل یا مراقبت از کودکان هستند (کایا و همکاران، ۲۰۱۴). بدین ترتیب ضروری است این تناسب در کتاب‌های درسی مورد بازنگری قرار گیرد.

در موضوع دوم، نقش شخصیت مشاهده شد. فراوانی حضور تصاویر و متون مرتبط با سالمندان درون خانواده ۱۵/۸۶٪ و حضور در اجتماع (بیرون از محیط خانواده) ۴۰/۳۸٪ بود و علی‌رغم تأکید اسناد بالادستی، این نقش کمتر مشاهده می‌شود.

نتایج مشابهی توسط کایا و همکاران (۲۰۱۴) دریافت شده است. آنان در مطالعه خود نتیجه گرفتند ۲۸٪ تصاویر سالمندان درون خانواده و ۴۶٪ حضور در اجتماع (بیرون از محیط خانواده) است. بر اساس تأکید موضوع در اسناد بالادستی، باید به این مهم پرداخته شود. موضوع سوم، نقش حرفه‌ای سالمندان تقریباً در انحصار مردان سالمند بوده و شکل کار سنتی بیشتر از حضور در جامعه مدرن نشان داده شده است. موضوع چهارم ویژگی‌های جسمی و فیزیکی ۶۰/۵۷٪ افراد سالمند، سالم و مستقل دیده می‌شوند. موضوع پنجم روابط بین نسلی، ۵۰٪ ارتباط بین نسلی متفاوت، شامل تصاویر پدربزرگ و مادربزرگ در جمع خانواده و مراقبت از کودکان است.

موضوع ششم رهبران جامعه، ۳۱/۲۵٪ رهبران کشور حضرت آیت‌الله خمینی (رحمة‌الله) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و ۸/۶۵٪ دانشمندان سالمند هستند. موضوع هفتم پیام قصد شده (درباره موضوع سالمندی)، ۳/۸۴٪ متن با تصویر مرتبط و ۰/۴۸٪ متن با تصویر مرتبط نیست و فقط در دو کتاب درسی مطالعات اجتماعی، درس «اعضای خانواده» و «تغییر در خانواده» و کتاب فارسی سوم دبستان، درس شعر «پدربزرگ» به این موضوع پرداخته شده است. مشاهدات نشان داد تمایل به نشان دادن سالمندان وجود دارد و ترکیب تصاویر، تنها زمانی که لازم است، انجام شده است. لذا ضروری است بازنگری در برنامه درسی و تأکید بر برنامه درسی آموزش سالمندی متناسب با دوره تحصیلی مورد توجه قرار گیرد.

توصیه‌ها:

۱. توجه به برنامه درسی آموزش سالمندی، با آگاهی از اینکه سالمندی یک فرآیند طبیعی، اجتناب‌ناپذیر و مادام‌العمر است.
۲. آموزش سالمندی به عنوان یک درک و نگرش مثبت نسبت به سالمندان، در بسته‌های آموزشی دوره ابتدایی گنجانده شود.
۳. لازم است در برنامه‌های درسی موجود به این موضوع پرداخته شده و برنامه درسی دوره ابتدایی بازنگری شود.
۴. به منظور جلب توجه دانش‌آموز در جهت مطلوب، در کتاب‌های درسی پیام قصد شده آموزش سالمندی باید از طریق ارتباط و منابع متنی و بصری بیان شود. به این منظور، باید

در کتاب‌های درسی هماهنگی میان عناصر بصری و متنی سازمان یافته و در برنامه‌ها به آن توجه شود.

۵. برای تقویت القای سالمندی، مراقبت از سالمندان در برنامه درسی ابتدایی و متوسطه و تربیت معلمان برای تدریس این برنامه و همچنین تدوین محتوای مناسب برای کتاب‌های درسی، باید برنامه درسی مناسبی تدوین شود.

۶. برای تکمیل و اجرای برنامه درسی آموزش سالمندی، باید محتوای مناسب آموزش سالمندی در برنامه‌های تربیت معلم دوره ابتدایی و متوسطه گنجانده شده و دوره‌های کوتاه‌مدت و برنامه‌های ضمن خدمت مناسب طراحی شود.

فهرست منابع

- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران. (۱۳۵۸). مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تاریخ تصویب ۱۳۸۵/۱/۱۰، بازیابی از مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران به نشانی: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/133612>
- امیر صدراپی، آزیتا؛ سلیمانی، حمید. (۱۳۸۴). بررسی پدیده سالمندی در ایران و پیامدهای آن. مجله بهداشت و سلامت، ۱ (۲)، ۱۹-۳۵.
- انوری، حسن. (۱۳۸۲). فرهنگ فشرده سخن، جلد دوم، تهران: انتشارات سخن.
- دانائی‌فرد، حسن، الوانی، مهدی و آذر عادل. (۱۳۹۲). روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع. تهران: صفار.
- دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
- دبیرخانه شورای ملی سالمندان ایران. (۱۳۹۴). قانون تشکیل شورای ملی سالمندان. دبیرخانه شورای ملی سالمندان ایران، <http://snce.ir>
- گروه مطالعات اجتماعی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی. (۱۳۸۷). راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی برای دوره آموزش عمومی (ابتدایی و راهنمایی)، جلد اول. تنظیم و تدوین ناهید فلاحیان. تهران: وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی.
- Anderson, T. B. (1999). "Aging education in higher education: Preparing for the 21st century". *Educational Gerontology*, 25, 571-579.
- Cheng, S.T. & Chan, A. C. M. (2006). "Filial piety and psychological well-being in well older Chinese". *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 61 (5), 262-269.
- Cheng, S.T. Chan, A. C. M. & Phillips, D. R. (2008). The ageing situation in Asia and the Pacific: Trends and priorities. In United Nations Department of Economic and Social Affairs (Ed.), *Regional dimensions of the ageing situation* (pp. 35-69). New York: United Nations.
- Cheng, S. T. & Heller, K. (2009). "Global aging: Challenges for community psychology". *American Journal of Community Psychology*, 44 (1-2), 161-173.
- Cheng, Sheung-Tak; Chi, I; Fung, Helene H; Li, L. W; Woo, J. (2015) *Successful Aging: Asian Perspectives*. In Springer Netherlands.
- Cottle, N. & Glover, R. (2007). "Combating ageism: change in student knowledge and attitudes regarding aging". *Educational Gerontology*, 33 (6), 501-512.
- Couper, D. P. & Pratt, F. (1999). *Learning for Longer Life: A Guide to Aging Education for Developers of K-12 Curriculum & Instructional Materials*. National Academy for Teaching and Learning about Aging, University of North Texas, Denton, TX: National Academy for Teaching and Learning about Aging (NATLA).
- Crawford, P. A. (2015). "Focus on Elementary: Rock of Ages: Developing Healthy

- Perspectives of Aging in the Elementary Grades. *Childhood Education*, 91 (5), 395-401.
- Creswell, J. W. (2015). *A concise introduction to mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Creswell, J. W. (201۴). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Dodson, A. E. & Hause, J. B. (1981). *Ageism in literature: An analysis kit for teachers and librarians*. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 211411).
- Evans, D. E. (1985). *Variations in human physiology*. R. M. Case (Ed). Manchester University Press.
- Fleming, B. D & McCauley, J. W. (1987). "Aging issues in social studies textbooks", *Educational Gerontology*, 13 (5), 375-385.
- Friedman, B. (1997). "The integration of pro-active aging education into existing educational curricula". *Journal of Gerontological Social Work*, 28 (1), 103-110.
- Gellis, Z. D. Sherman, S. & Lawrence, F. (2003). "First year graduate social work students' knowledge of and attitude toward older adults". *Educational Gerontology*, 29, 1-16.
- Hogben, M & Waterman, K. C. (1997). "Are all of your students represented in their textbooks? A content analysis of coverage of diversity issues in introductory psychology textbooks". *Teaching of Psychology*, 24 (2), 95-100.
- Hsieh, H. F. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15 (9), 1277-1288.
- Huang, C. S. (2011). "Aging Education in Elementary School Textbooks in Taiwan". *Educational Gerontology*, 37, 235-247.
- Kaya, G.; Candan, S.; Avşar-Tuncay, A.; Hakverdi-Can, M.; Can, D., & Pekbay, C. (2014). "Aging education in elementary textbooks". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 3030-3037.
- Klein, D. A., Council, K. J., & McGuire, S. L. (2005). "Education to promote positive attitudes about aging". *Educational Gerontology*, 31, 591- 601.
- Kramer, B. J., Pacourek, L., & Hovland-Scafe, C. (2003). "Analysis of end-of-life content in social work textbooks". *Journal of Social Work Education*, 39 (2), 299-320.
- Krout, J. A., & Wasyliv, Z. (2002). "Infusing gerontology into grades 7-12 social studies curricula". *The Gerontologist*, 42 (3), 387-391
- Kwan, V. S. Y., Bond, M. H., & Singelis, T. S. (1997). "Pancultural explanations for life satisfaction: Adding relationship harmony to self-esteem". *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1038-1051
- Lowenstein, A. (2005). *Global ageing and challenges to families*. In M. L. Johnson, V. L. Bengtson, P. G. Coleman, & T. B. L. Kirkwood (Eds.), *Cambridge handbook of age and ageing* (pp. 403-412). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Lucchino, R.; Lane, W., & Ferguson, K. D. (1997). "Aging content in elementary and secondary school curriculum". *Gerontology & Geriatrics Education*, 18 (2), 37-49.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). "Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation". *Psychological Review*, 98, 224-253.
- Markson, E. W., & Pratt, F. E. (1996). "Sins of commission and omission: Aging-related content in high school textbooks". *Gerontology & Geriatrics Education*, 17 (1), 3-32.
- Mayring, P. (2014). *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*. Klagenfurt. URN: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173>
- McGuire, S. L. (2016). "Early Children's Literature and Aging". *Creative Education*, 7 (17), 2604-2612. <http://dx.doi.org/10.4236/ce.2016.717245>
- National Research Council, & Committee on Population. (2013). *Aging and the*

- macroeconomy: long-term implications of an older population. national academies Press.
- Stuart-Hamilton, I., & Mahoney, B. (2003). "The effect of aging awareness training on knowledge of, and attitudes towards, older adults". *Educational Gerontology*, 29 (3), 251-260.
- Tashakkori, A., & Teddlie, C. (Eds.). (2010). *Sage handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Sage.
- Tompkins, C. J., Rosen, A. L., & Larkin, H. (2006). "Guest editorial: an analysis of social work textbooks for aging content: how well do social work foundation texts prepare students for our aging society?". *Journal of Social Work Education*, 42 (1), 3-23.
- Treas, J. (1995). *Older Americans in the 1990s and beyond*. Population bulletin (Vol. 50, No. 2). Washington, DC: Population Reference Bureau.
- Ulin, R. O. (1982). "Aging education in the public schools: A global perspective". *Educational Gerontology: An International Quarterly*, 8 (6), 537-544.
- Van Dussen, J. D., Weaver, R. R. (2009). "Undergraduate students' perceptions and behaviors related to the aged and to aging processes". *Educational Gerontology*, 35, 340-355
- Whitbourne, S. K., & Hulicka, I. M. (1990). "Ageism in undergraduate psychology texts". *American Psychologist*, 45 (10), 1129-1136.
- Wiersma, W. (2000). *Research methods in education: an introduction*. (7th ed.). Needham Heights, MA: Allyn ve Bacon A PearsonEducationCompany.
- World Health Organization (2016) . Ageing and Health – Fact Sheet No. 404; September 2015. Available from: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs404/en/>.
- World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. World Health Organization.
- United Nations (2005). Postings on the discussion from of the United Nations Expert Group on the 2010 World Programme on Population and Housing Censuses. UNITED NATIONS SECRETARIAT ESA/STAT/AC.104/14 Department of Economic and Social Affairs 12 August 2005 Statistics Division English only United Nations Expert Group Meeting on the 2010 World Programme on Population and Housing Censuses 22-26 August 2005
- United Nations (2017). DPI/NGO BRIEFING IN PARTNERSHIP WITH DSPD/DESA 18 May, 11 AM - 12:30 PM Headquarters, New York Conference room (TBC) Families, education and well-being. Background Note at: <https://www.un.org/development/.../family/.../idf2017-progamme.pdf>

